

16 MEDIATION

Ruim 25 jaar mediation in Nederland

Marc Simon Thomas

De aandacht voor mediation is in Nederland groeiende sinds de jaren negentig van de vorige eeuw (Brenninkmeijer, Bonenkamp, Van Oyen & Prein, 2017; Drooglever Fortuyn, 2014; Ingelse, 2014; Kocken, 2011). Deze uit de Verenigde Staten overgekomen vorm van conflictoplossing staat bekend als een alternatief voor de meer traditionele juridische aanpak van conflicten, met een gang naar de rechter als sluitstuk van die aanpak. Als voordelen van mediation worden vaak genoemd: de lagere kosten, de hogere snelheid, heft in eigen handen, behoud van de relatie en het bereiken van een duurzame(re) oplossing van het conflict.¹ Mediation richt zich op het *conflict* in zijn volle omvang en op de achterliggende belangen van de betrokkenen in plaats van op het engere, juridische *geschil* alleen. Er is sprake van een steeds groter wordende groep professionele beoefenaars en een toenemende interesse vanuit de politiek.² Ook vanuit de rechtspraak groeit de interesse voor mediation,³ hetgeen heeft geresulteerd in het project ‘Mediation naast rechtspraak’, eerst als pilot en daarna landelijk ingevoerd.⁴ De vraag is echter: wat weten we – op basis van onderzoek – nou eigenlijk over de diverse aspecten van mediation die aan deze toegenomen aandacht ten grondslag liggen en wat betekent dat voor de rechtspraktijk? Om die vraag te beantwoorden wordt in dit hoofdstuk deze kwart eeuw van mediation in Nederland, en dan met name de empirische studies daarnaar, beschreven.

‘Ruim 25 jaar mediation in Nederland’ is niet alleen als ondertitel van dit hoofdstuk gekozen omdat deze Encyclopedie over 25 jaar empirisch-juridisch onderzoek in Nederland gaat, maar ook omdat het in 1993 was dat mediation in Nederland een officieel gezicht kreeg met de oprichting van het Nederlands Mediation Instituut (NMI) als onafhankelijke koepelorganisatie. Het NMI stelde zich ten doel om de kwaliteit van het vakgebied mediation (klacht- en tuchtrecht, erkenning opleidingen en certificering van mediators)

-
- 1 Er zijn overigens ook kritische noten te vinden in de literatuur ten aanzien van de veronderstelde voordelen van mediation. Zie bijv. Barendrecht & Baarsma, 2012.
 - 2 Initiatiefwetgeving van voormalig Kamerlid Ard van der Steur: *Kamerstukken II* 2012/13, 33722/33723/33727, nr. 2 en *Kamerstukken II* 2014/15, 33722/33723/33727, nr. 22.
 - 3 Combrink et al., 2009; Hazenberg, S., Schoenmakers, I., & Verkennis, J.P. (2014). *Jaarverslag 2014*. Het Juridisch Loket.
 - 4 www.rechtspraak.nl/Uw-Situatie/Onderwerpen/mediation-naast-rechtspraak, geraadpleegd op 3 september 2018.

te bewaken. Een paar jaar na de oprichting van het NMI is in 1996 door de minister van Justitie het Platform Alternative Dispute Resolution (Platform ADR) opgericht. De minister erkende daarmee dat ADR een bijdrage zou kunnen leveren aan een snelle en duurzame beslechting van conflicten in de samenleving en een vermindering van de groei van het beroep op de overheidsrechter, maar zekerheid daarover bestond destijds nog allerm minst. De minister stelde daarom voor nieuw beleid te ontwikkelen ten aanzien van ADR en experimenten op te zetten en uit te voeren om tot meer inzicht te komen in de mogelijkheden van deze nieuwe vormen van geschilbeslechting.⁵ Het platform is in 2005 ontbonden, maar zijn inspanningen hebben wel aan de wieg gestaan van het latere project ‘Mediation naast rechtspraak’. Ook het NMI bestaat inmiddels in naam niet meer, maar is als zodanig wel blijven bestaan en heet sinds 1 januari 2014 Mediationfederatie Nederland (MfN). In opvolging van het NMI vertegenwoordigt de MfN het mediationberoep in de publieke belangenbehartiging en daarnaast maakt de federatie zich sterk voor de verdere ontwikkeling van het beroep van mediator in Nederland. Tevens bewaakt en bevordert de MfN, via een aparte Stichting Kwaliteit Mediators (SKM), de kwaliteit van de beroepsuitoefening.⁶

Onder mediation wordt in dit hoofdstuk verstaan: ‘een vorm van bemiddeling in conflicten, waarbij een neutrale bemiddelingsdeskundige, de mediator, de communicatie en onderhandelingen tussen partijen begeleidt om vanuit hun werkelijke belangen tot een gezamenlijk gedragen en voor ieder van hen optimale besluitvorming te komen’ (Brenninkmeijer, 2017, p. 32). Bij mediation, anders dan bijvoorbeeld bij rechtspraak, staat de neutrale derde niet ‘boven’ de partijen, maar ‘tussen’ de partijen. Aan de neutrale derde wordt niet gevraagd om voor de partijen te beslissen (zoals een rechter dat doet); de rol van de neutrale derde (de onafhankelijke en onpartijdige mediator) is om een door partijen gezamenlijk gedragen oplossing van het conflict te faciliteren. Mediation leidt tot een ‘win-win’-oplossing, zo wordt betoogd. De kenmerken van mediation zijn: zelfbeschikking, vrijwilligheid en vertrouwelijkheid (Bauw, De Kluiver, Simon Thomas & Van der Woude, 2018, p. 74-82; Brenninkmeijer, 2017, p. 44-45). Er is in dit hoofdstuk voor gekozen om de weergave van empirisch-juridische onderzoeken te beperken tot die welke betrekking hebben op mediation in civiele zaken; mediation in het strafrecht en in het bestuursrecht wordt buiten beschouwing gelaten. De mediation die in dit hoofdstuk beschreven wordt, betreft vooral het terrein van persoonlijke relaties, zoals conflicten in de familiale en arbeidsrechtelijke sfeer, maar ook – zij het in mindere mate – zakelijke conflicten (zie bijv. Simon Thomas, De Kort-de Wolde, Schutte & Schonewille, 2018).

5 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0007996/1996-06-01>, geraadpleegd op 19 juli 2019.

6 <https://mediatorsfederatienederland.nl/>, geraadpleegd op 10 juli 2019.

16.1 PROFESSIONALISERING VAN MEDIATION IN NEDERLAND

De oprichting van het NMI en de instelling van het Platform ADR door de minister van Justitie zo'n 25 jaar geleden vormen een mooi startpunt voor een analyse van het empirisch-juridische onderzoek in Nederland naar mediation, al wil dit geenszins suggereren dat er daarvoor niks op het terrein van mediation en onderzoek daarnaar gebeurde. Mediation in Nederland kent een historie van tot wasdom komen die begint eind jaren zeventig, begin jaren tachtig van de vorige eeuw (Brenninkmeijer, 2017, p. 26; Jagtenberg, 2007, p. 13-15). Verschillende geschillencommissies consumentenzaken, de Vereniging Advocaat-Scheidingsbemiddelaars (VAS, thans vFAS geheten, de vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators) en de Stichting Geschillenoplossing Automatisering (SGOA) zagen in die beginperiode het licht. Jagtenberg (2007) noemt de jaren tachtig de 'incubatieperiode' van mediation in Nederland. Voor dit hoofdstuk neem ik echter het jaar 1993 als begin van de professionalisering van mediation in Nederland.

Met de oprichting van het NMI als bewaker van de mediationprofessie in 1993 startte ook de opkomst van wat ik wel de 'mediation industry' of 'mediationbedrijfstak' ben gaan noemen (Simon Thomas, 2016a). Deze bedrijfstak groeide hand in hand met de groei van mediation in Nederland (Kleiboer, 2000). Waren er in 1994 nog maar 100 mediators geregistreerd bij het NMI, heden ten dage zijn er rond de 2900 professionele mediators geregistreerd bij de MfN. Deze mediators zijn al dan niet ook aangesloten bij een van de zes landelijke verenigingen die aan de MfN deelnemen.⁷ Het huidige aantal mediations per jaar wordt geschat op circa 51.000 (Panteia, 2019, p. 12), aldus een recent onderzoek naar de mediationmarkt in Nederland, uitgevoerd door Panteia in opdracht van de MfN.⁸ Met deze groei van het aantal mediations en de professionalisering van de beroepsgroep groeide ook de markt van ondersteuning voor deze professionals. Nederland kent inmiddels een reeks van opleidingsinstituten die zowel beginnende mediators onderwijzen en begeleiden bij het halen van de door de MfN erkende basisopleiding, als gevestigde mediators helpen zich verder te specialiseren. De SKM controleert vervolgens die opleidingsinstituten en waarborgt ook de kwaliteit van de jaarlijks te behalen 'permanente educatie'-punten

7 De Nederlandse Mediatorsvereniging (NMV), het Nederlands Instituut van Psychologen, sectie mediation (NIP), de vereniging van Familierecht Advocaten Scheidingsmediators (vFAS), de Nederlandse Vereniging van Mediation Advocaten (NVVMA), de Vereniging van Mediators in het notariaat (VMN), en de Vereniging van Mediators bij de Overheid (VMO), <https://mediatorsfederatienederland.nl/6-verenigingen/>, geraadpleegd op 19 december 2019. Inmiddels is de NMV geen onderdeel meer van de MfN.

8 Rapport 'De Nederlandse mediationmarkt'. Geraadpleegd op 19 december 2019, van https://gallery.mailchimp.com/78f5a003818fa9b0a9b6d3d23/files/995e1d47-c88c-48af-af98-3aa2e6fd1d3b/Rapport_de_Nederlandse_mediationmarkt_Panteia_2019.pdf.

(PE-punten). De SKM controleert overigens ook de kwaliteit van de bij de MfN geregistreerde mediators, bijvoorbeeld door een systeem van ‘Peer Review’ (Simon Thomas, 2017).

Naast het bestaan van de MfN, de SKM, de zes landelijke beroepsverenigingen en de diverse opleidingsinstituten wordt er ook heel veel over mediation geschreven en gesproken. Diverse hand- en leerboeken zijn te koop, en er zijn zelfs twee boekenreeksen tot stand gekomen: de Sdu Mediationreeks en de Sdu Kennisreeks (voorheen de NMI Kennisreeks).⁹ En voor het Nederlandse taalgebied zijn er tijdschriften, gespecialiseerd in mediation: het *Nederlands-Vlaams tijdschrift voor Mediation en conflictmanagement*, het *Tijdschrift Conflicthantering* en het tijdschrift *Nederlandse Mediation*. Ten slotte vinden er jaarlijks diverse studiedagen en andere op mediation gerichte bijeenkomsten plaats, met als grootste het jaarlijkse Mediationcongres, georganiseerd door de MfN. Kortom, in de afgelopen 25 jaar heeft in Nederland een grote professionalisering van en rondom mediation plaatsgevonden.

Ondanks de professionalisering van de bedrijfstak mediation, het toegenomen aantal mediations en de hiervoor aangestipte interesse vanuit de politiek en de Rechtspraak is mediation in Nederland, anders dan in bijvoorbeeld andere Europese landen (De Roo & Jagtenberg, 2003), niet juridisch geregeld. Het juridische kader van afspraken die tussen partijen onderling en tussen partijen en de mediator worden gemaakt, bestaat in Nederland ‘gewoon’ uit het verbintenissenrecht. Partijen geven de mediator een opdracht om te bemiddelen en de mediator vraagt daarvoor een vergoeding. Daarmee is de juridische basis gelegd voor de mediation in de mediationovereenkomst. Ook de afspraken tussen partijen onderling voorafgaand aan een mediation kunnen in een dergelijke mediationovereenkomst worden vastgelegd. Verder kunnen partijen gedurende de mediation tussentijdse afspraken maken over het verloop van de mediation of over deelonderwerpen. Veelal wordt het resultaat van een geslaagde mediation vastgelegd in een vaststellingsovereenkomst, waarin hetgeen wat is overeengekomen en eventuele nevenafspraken, zoals over hoe verder met elkaar om te gaan, herstel van communicatie, enzovoort, worden vastgelegd (art. 7:900 e.v. Burgerlijk Wetboek (BW)). De naleving van die vaststellingsovereenkomst kan worden afgedwongen bij de civiele rechter (Bauw et al., 2018, p. 75; Van Muijden, 2007).

Er zijn overigens wel pogingen ondernomen om mediation een wettelijke basis te geven. In 2013 is door het toenmalig Kamerlid Ard van der Steur een initiatief voor een wettelijke regeling ingediend, dat na kritiek vanuit de markt is omgevormd tot een aangepast initia-

9 Zie www.sdu.nl/mediationreeks-abonnement.html en www.sdu.nl/nmi-kennisreeks-mediation-abonnement.html, beide geraadpleegd op 10 juli 2019.

tiefwetsvoorstel in 2014. Zijn initiatiefwetgeving is na zijn benoeming tot minister van Veiligheid en Justitie vervolgens omgezet in een gewoon wetsontwerp, de Wet bevordering mediation, en is in de periode van medio juli tot en met eind september 2016 in consultatie gegaan. Deze ontwerpen sluiten aan bij de totstandkoming van een Europese richtlijn over mediation uit 2018, die vertaling in Nederlandse wetgeving vereist. Het gaat om de Richtlijn 2008/52/EG betreffende bepaalde aspecten van mediation in burgerlijke en handelszaken die tot doel heeft om de toegang tot alternatieve geschilbeslechting te bevorderen. Wetgeving is er in Nederland tot het moment van schrijven van dit hoofdstuk (september 2019) echter nog niet. In februari 2019 is wel uit naam van de MfN een aanbiedingsbrief met het document ‘Aanbevelingen voor een nieuwe versie van het Wetsontwerp Mediation’ naar de minister gestuurd.¹⁰ In maart 2019 heeft de minister voor Rechtsbescherming, Sander Dekker, vervolgens een brief aan de Tweede Kamer gestuurd over buitengerechtelijke geschiloplossing.¹¹ Hij geeft daarin met zoveel woorden aan positief te staan tegenover mediation. Hij verwijst in zijn brief naar het wetsvoorstel Wet bevordering mediation dat in 2016 in consultatie is gegaan. ‘Ook op het punt van het nut en de noodzaak [van een wettelijke regeling voor mediation]’, zo schrijft Dekker, ‘waren de reacties erg uiteenlopend. Daarom onderzoek ik of wettelijke regulering nuttig, wenselijk en haalbaar is.’

De vraag die aan de vraag naar de wenselijkheid van een wettelijke regulering voorafgaat, is natuurlijk of er überhaupt behoefte is aan mediation in Nederland. Het gegeven dat er inmiddels rond de 3000 geregistreerde mediators in Nederland werkzaam zijn, die circa 51.000 mediations per jaar begeleiden, mag als een bevestigend antwoord op die vraag worden gelezen. Daar was men 25 jaar geleden nog niet van overtuigd, vandaar dat veel onderzoek uit de beginperiode van de professionalisering van mediation in Nederland gericht was op het in kaart brengen van de behoefte aan en de bekendheid met mediation. Dat onderzoek werd vanuit de overheid, destijds het Platform ADR, geïnitieerd. Veel onderzoek dat in de loop der jaren op instigatie van de politiek en de Rechtspraak is uitgevoerd, betreft naast zicht op de behoefte of mogelijkheden voor mediation ook inzicht in de effecten van en de eventuele belemmeringen voor mediation. Daarnaast had men belangstelling voor de kosten en doorlooptijden van mediation. Omdat de druk op de rechtspraak hoog was, was men vooral geïnteresseerd in de inpasbaarheid van mediation naast rechtspraak. Zoals Jagtenberg (2007, p. 28) opmerkt, is veel onderzoek in de jaren negentig en daaropvolgend verricht in relatie tot ‘de justitiële infrastructuur’. Dat lijkt in het afgelopen decennium nauwelijks veranderd – kennis verkregen uit onderzoek dient

10 <https://mediatorsfederatienederland.nl/content/uploads/sites/2/2019/02/190128-def.-begeleidend-schrijven-Coşkun-Çörüz-vz.-MfN-bestuur.pdf>, geraadpleegd op 10 juli 2019.

11 www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-justitie-en-veiligheid/documenten/kamerstukken/2019/03/11/tk-schriftelijk-overleg-inzake-buitengerechtelijke-geschilbeslechting-en-herstelrecht, geraadpleegd op 10 juli 2019.

ter ondersteuning van het maken van politieke of beleidsmatige keuzes. Anders dan de politiek en de Rechtspraak zijn de mediators zelf veel meer geïnteresseerd in de wensen vanuit de ‘markt’ en in aantallen (geslaagde) mediations. Bedrijfseconomische drijfveren liggen aan deze interesse ten grondslag en kleuren de verschillende onderzoeken die vanuit de beroepsgroep zijn geïnitieerd. In dit hoofdstuk zal ik dan ook een onderscheid maken tussen de empirisch-juridische onderzoeken die de overheid en de Rechtspraak hebben laten uitvoeren en die door de bedrijfstak zijn gerealiseerd.

16.2 ONDERZOEKEN VANUIT DE OVERHEID – PERIODE 1993-2003

Zoals gezegd, de eerste serieuze interesse vanuit de overheid in mediation bestond uit de instelling van het Platform ADR in 1996. Dit platform had de volgende taak: (a) het adviseren over strategische beleidskeuzes met betrekking tot nieuwe vormen van geschilbeslechting, (b) het doen van voorstellen met betrekking tot experimenten en adviseren over voorstellen van anderen, alsmede het leveren van bijdragen aan de begeleiding en evaluatie van experimenten, en (c) het verkennen van en adviseren over mogelijkheden om door middel van wet- en regelgeving nieuwe vormen van geschilbeslechting te bevorderen en belemmeringen weg te nemen.¹² De eerste onderzoeken die vanuit het Platform ADR werden verricht, betroffen een onderzoek dat is uitgevoerd door de B & A Groep Beleidsonderzoek & -Advies naar ‘kansen voor conflictbemiddeling’ (Geveke, Plant, Thieme & Verberk, 1998), en een evaluatieonderzoek in opdracht van het ministerie van Justitie naar vier experimenten met bemiddeling bij bureaus voor rechtshulp en bij rechtbanken, uitgevoerd door onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam (Kocken & Van Manen, 1998).

De onderzoeksopdracht voor de B & A Groep, *Kansen voor conflictbemiddeling*, was ‘het verkrijgen van inzicht in de wenselijkheid en mogelijkheden voor conflictbemiddeling op het terrein van het arbeidsrecht, het sociale zekerheidsrecht, het handelsrecht en het huurrecht, om op basis daarvan concrete aanbevelingen te formuleren over de eventuele introductie of de uitbreiding van conflictbemiddeling’ (Geveke et al., 1998, p. 7). Het onderzoek is uitgevoerd in de periode van november 1997 tot juli 1998 en heeft derhalve het karakter van een ex ante beleidsevaluatie: het achterhalen van mogelijkheden en wenselijkheden van een toekomstige inzet van conflictbemiddeling, op basis van huidige ervaringen met dit instrument, en op basis van inzichten over de wijze waarop conflicten zich op dit moment ontwikkelen en uiteindelijk worden afgehandeld. Het onderzoek was als volgt vormgegeven: allereerst werden enkele typen conflicten geselecteerd, die vervolgens

12 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0007996/1996-06-01>, geraadpleegd op 19 juli 2019.

werden 'gevolgd' van begin tot einde, om zo zicht te krijgen op mogelijkheden voor conflictbemiddeling in diverse stadia van conflictontwikkeling. Daarnaast richtte het onderzoek zich op (rechts)hulpverlenende instanties, vanuit de veronderstelling dat conflicterende partijen geïnstitutionaliseerde (rechts)hulp zouden zoeken als het conflict zich verder zou ontwikkelen. Met medewerkers van deze instanties zijn diepte-interviews gehouden.

De onderzoekers stelden dat de genoemde voordelen van mediation (in het rapport conflictbemiddeling genoemd) die uit de op dat moment beschikbare literatuur kwamen, veelal gebaseerd waren op ervaringen in het buitenland en nog niet of nauwelijks empirisch waren getoetst in Nederland. Daar kwam nog bij dat in de Nederlandse discussie sommige veronderstelde voordelen in twijfel werden getrokken. Er werden, zo stellen de onderzoekers, vraagtekens gezet bij nut en noodzaak van conflictbemiddeling in Nederland. De conclusies van het onderzoek van de B & A Groep laten zich als volgt samenvatten: het is vrijwel nooit zo dat ruziënde partijen *zelf* aangeven dat zij behoefte zouden hebben aan conflictbemiddeling. De verklaringen daarvoor zijn volgens het rapport: (1) partijen zijn amper bekend met de mogelijkheid van conflictbemiddeling, (2) bemiddeling veronderstelt een onderhandeling met een onvermijdelijk 'geven en nemen' en mensen met een conflict gaan vaak uit van het eigen gelijk en van het ongelijk van de andere partij, (3) men is meer bekend met de mogelijkheid van juridische bijstand en maakt daar ook eerder gebruik van, (4) men is huiverig voor de eventuele kosten die bemiddeling met zich brengt, en (5) het imago van bemiddeling is niet al te positief.

Ook constateren de onderzoekers dat op de markt van conflictbemiddeling destijds meer aanbod dan vraag leek te zijn. 'De aanbieders', zo schrijven de onderzoekers, 'zijn wel overtuigd van het nut en de kwaliteit van hun product, maar de potentiële klanten kennen de producten nog onvoldoende.' Dat komt, volgens de onderzoekers, omdat de Nederlandse maatschappij sterk is ingericht op gerechtelijke geschiloplossing. En die trend wordt mede gestimuleerd doordat het aanbod van juridische hulpverlening (die door de overheid wordt gesubsidieerd voor niet-vermogende groepen) ruziënde partijen stuurt in de richting van gerechtelijke geschiloplossing (Geveke et al., 1998, p. 76). Naast onbekendheid met conflictbemiddeling en een imago probleem bestond er volgens dit onderzoek dus ook nauwelijks vraag naar – kortom, weinig kansen voor bemiddeling bij conflicten.

In vrijwel dezelfde periode (1997-1998) werd een evaluatieonderzoek in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie naar vier experimenten met bemiddeling bij bureaus voor rechtshulp en bij rechtbanken uitgevoerd. De onderzoeksvraag voor de onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam luidde: 'Op welke wijze kan uit de lopende experimenten iets geleerd worden over de mogelijkheden en belemmeringen voor bemiddeling of mediation in de Nederlandse

rechtspleging?’ (Kocken & Van Manen, 1998, p. 2). Bij het evaluatieonderzoek *Weg van het recht* is, naast het beschikbare schriftelijke materiaal, gebruikgemaakt van verschillende interviews en twee expertmeetings. Onderwerp van onderzoek waren de experimenten met bemiddeling als alternatief voor gerechtelijke geschilbeslechting zoals die liepen bij twee bureaus voor rechtshulp (Arnhem en Den Bosch) en bij twee rechtbanken (Zwolle en Amsterdam). Het onderzoek richtte zich vooral op perceptie van de betrokkenen en inventariseerde welke argumenten voor hen bij het mediationvoorstel een rol speelden. Het onderzoek betrof dus de verwijzers, en niet de conflicterende partijen zelf. Uit het onderzoek bleek dat zowel de ‘mindset’ als de ‘handelingsomgeving’ van de verwijzers een juridische is en dat derhalve argumenten om geen verwijzing naar bemiddeling voor te stellen zwaarder wogen dan de argumenten er voor. Van echte (juridische) obstakels bleek geen sprake, dus restte de vraag hoe de verwijzing te verbeteren. De belangrijkste aanbeveling die in het evaluatierapport wordt gedaan, is om aandacht aan de positieve argumenten te besteden (Kocken & Van Manen, 1998, p. 113).

Uit de hiervoor aangehaalde onderzoeken blijkt een bepaalde mate van onbekendheid met mediation en van niet al te positieve vooroordelen over mediation. Om antwoord te geven op de vraag of verwijzing naar mediation überhaupt bestaansrecht had, was onderzoek naar een (groter) aantal mediations nodig, die vervolgens grondig zouden moeten worden geëvalueerd. Die mogelijkheid tot dataverzameling werd gecreëerd door twee landelijke projecten: ‘Mediation naast rechtspraak’ en ‘Mediation in de gefinancierde rechtsbijstand’ (Jagtenberg, 2007, p. 15-16). In het project ‘Mediation naast rechtspraak’ werden zaken vanuit rechtbanken en gerechtshoven (de arrondissementen Arnhem, Zwolle, Assen, Utrecht en Amsterdam deden mee) doorverwezen naar mediation, zonder dat daar voor partijen extra kosten aan verbonden waren. In het project ‘Mediation in de gefinancierde rechtsbijstand’ ging het erom dat cliënten die vallen onder de Wet op de rechtsbijstand, naar mediation werden doorverwezen vanuit de bureaus rechtshulp in Haarlem, Middelburg en Zwolle. De doelstelling van beide projecten was om inzicht te krijgen in de vraag of structurele doorverwijzingsvoorzieningen naar mediation binnen de justitiële infrastructuur bestaansrecht zouden hebben. De onderliggende reden waarom deze twee projecten werden uitgevoerd, blijkt evenwel duidelijk uit de woorden van Frans Leeuw, toenmalig directeur van het WODC: ‘De druk op de rechtspraak is groot. Er wordt dan ook naarstig gezocht naar wegen om de belasting van de rechtspraak te verminderen. Mediation is een van de middelen die daaraan kunnen bijdragen’ (Combrink-Kuiters, Niemeijer & Ter Voert, 2003, p. 5). Eenzelfde boodschap kan gelezen worden in de beleidsbrief ADR 2000-2002, *Meer wegen naar het recht*.¹³

13 *Kamerstukken II 1999/2000*, 26352, nr. 19. Geraadpleegd op 17 juli 2019, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-26352-19.pdf>.

In het evaluatierapport *Ruimte voor mediation* (Combrink-Kuiters et al., 2003) wordt verslag gedaan van beide projecten, die liepen in de periode 1999-2002. De evaluatie betrof zowel een procesevaluatie als een effectenevaluatie. Bij de procesevaluatie werd gebruikgemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden zoals literatuurstudie, analyse van projectdocumentatie, kleinschalige enquêtes onder doorverwijzers en mediators, en gesprekken met diverse betrokkenen bij de projecten. Bij de effectenevaluatie werd voornamelijk gebruikgemaakt van schriftelijke bronnen (dossieranalyse), aangevuld met informatie verzameld door middel van diverse telefonische en schriftelijke enquêtes bij partijen en doorverwijzers (Combrink-Kuiters et al., 2003, p. 13). De belangrijkste conclusies uit het rapport zijn als volgt samen te vatten. Een goede doorverwijsvoorziening bleek essentieel voor het gebruik van mediation binnen de justitiële infrastructuur. Omdat mediation nog geen grote bekendheid genoot, wezen de onderzoekers op de noodzaak van een krachtig flankerend beleid om van doorverwijzing naar mediation een succes te maken. Uit de resultaten die waren geboekt met de mediations bleek dat meer dan 60% was geslaagd en dat partijen over het algemeen tevreden waren. De overall conclusie uit het onderzoek was dat er ruimte bleek voor mediation binnen de justitiële infrastructuur en dat doorverwijzingsvoorzieningen bestaansrecht zouden hebben.

In dezelfde periode 1999-2002 zijn ook nog twee andere (niet direct aan rechterlijke doorverwijzing gerelateerde) onderzoeken uitgevoerd. Het eerste betreft het onderzoek *Bemiddelen bij conflicten tussen burens*, uitgevoerd door onderzoekers van de Erasmus Universiteit Rotterdam in opdracht van het ministerie van Justitie en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Peper et al., 1999). Het gaat om een sociaal-wetenschappelijke evaluatie van experimenten met buurtbemiddeling in Zwolle, Rotterdam en Gouda. De hoofdvraag luidt: 'Draagt het project Buurtbemiddeling bij aan het oplossen van burenc conflicten en aan een beter onderling begrip tussen mensen in de buurt?' (Peper et al., 1999, p. 17). De methodologie bestond uit literatuurstudie, interviews en enquêtes. De conclusie van het eindrapport was dat buurtbemiddeling een bijdrage kan leveren aan het verder vormgeven van ADR in Nederland. Het tweede onderzoek, *Bemiddeling in uitvoering*, is uitgevoerd door onderzoekers van het Verwey-Jonker instituut en de Vrije Universiteit Amsterdam en betreft een evaluatie van experimenten met scheidings- en omgangsbemiddeling (Chin-A-Fat & Steketee, 2001). De gehanteerde methoden zijn enquêtes (gehouden onder zowel bemiddelaars als betrokken partijen) en (diepte-)interviews. De conclusie luidde dat ouders en bemiddelaars het niet nodig achtten de kinderen bij de bemiddeling te betrekken. Toch gaf een kwart van de betrokken kinderen van 12 jaar en ouder daarentegen aan dat zij graag een uitnodiging zouden ontvangen om hun mening naar voren te brengen. Zij vonden dat zij ook partij zijn. Aanbeveling was dan ook om kinderen van 12 jaar en ouder in de gelegenheid te stellen om hun mening over de

voor hen relevante onderwerpen (in ieder geval schriftelijk) in de bemiddeling naar voren te brengen.

Het meest fundamentele onderzoek uit de eerste periode van tot wasdom komen van mediation in Nederland is het door het WODC uitgevoerde onderzoek *Geschilbeslechtingdelta 2003* (Van Velthoven & Ter Voert, 2004). Het rapport biedt een overzicht van het geschilbeslechtigingslandschap van burgers. Het geeft een beeld van de aard en omvang van (potentieel) juridische problemen onder de bevolking. Met een zogeheten screeningsenquête is onderzocht in welke mate burgers van 18 jaar en ouder in de periode januari 1998 tot en met december 2002 te maken hebben gehad met (potentieel) civiel- en bestuursrechtelijke problemen. De respondenten die volgens de screeningsenquête in de onderzoeksperiode één of meer problemen hadden ervaren, hebben een tweede gestructureerde vragenlijst ingevuld waarin over één probleem (het eerste probleem ontstaan na 1 januari 1998) is nagevraagd welke stappen men heeft genomen om tot een oplossing van het probleem te komen. Het onderzoek laat zien dat burgers veel problemen zelf oplossen. Lang niet altijd deden ze een beroep op hulpverlenende instanties, en slechts een relatief klein gedeelte klopte aan bij de rechter. Het aandeel van alternatieve geschiloplossingsmethoden (waaronder mediation) bleek beperkt (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 17).

Zo laat de *Geschilbeslechtingdelta 2003* bijvoorbeeld zien dat het percentage verwijzingen door deskundigen naar mediation schril afsteekt tegen verwijzingen naar andere vormen van (juridische) hulpverlening (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 108-112). Dit ligt in lijn met wat eerder al in het rapport *Kansen voor conflictbemiddeling* van de B & A Groep daarover is opgemerkt. Wat betreft de gevoerde oplossingsstrategieën becijfert de *Geschilbeslechtingdelta 2003* dat in 60 gevallen (van de 1704 afgesloten problemen) het probleem is aangepakt met behulp van een mediator. Bepaalde typen problemen, met name die waarbij partijen met elkaar verder willen, lenen zich beter voor mediation dan andere, zo suggereert het rapport. Maar van frequent doorverwijzen via het juridische circuit lijkt geen sprake te zijn (Van Velthoven & Ter Voert, 2004, p. 118).

Samengevat, de onderzoeken die vanuit de overheid zijn geïnitieerd in de periode 1993-2003 betroffen veelal het in kaart brengen van de behoefte aan mediation en de mogelijkheden voor doorverwijzing van ruziënde partijen naar een mediator. Het justitiebeleid stond in die periode vooral in het teken van het verminderen van de druk op de rechtspraak. Maar daarnaast was er ook oog voor de dejuridisering van geschillen, een meer pluriforme toegang tot het recht (waarbij partijen in de eerste plaats zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de oplossing van geschillen) en een kwalitatief goede en effectieve wijze van afdoen van geschillen. Inzicht in de mate waarin mediation bij het oplossen van geschillen een rol speelde of zou kunnen spelen, ontbrak echter. Op basis van de verschillende

onderzoeken bleek dat de vraag naar mediation onder ruziënde partijen weliswaar niet groot was, men zag wel ruimte voor mediation in de justitiële infrastructuur. Daarnaast schrijft de minister van Justitie in de beleidsbrief *Mediation en het rechtsbestel* van 19 april 2004 dat hij het potentieel van mediation om de werkbelasting van de rechterlijke macht te reduceren erkent.¹⁴ De kiem voor de werkwijze ‘mediation naast rechtspraak’ was hiermee gelegd.

16.3 ONDERZOEK VANUIT OVERHEID EN RECHTSPRAAK – PERIODE 2003-2019

In zijn artikel over tien jaar mediation en rechtswetenschap (dat de inspiratie vormde voor vorenstaande paragraaf) eindigt Jagtenberg (2007) zijn beschrijving van het eerste decennium professionele mediation in Nederland met de ‘Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht’. Naar aanleiding van het in werking treden van een nieuw burgerlijk procesrecht in 2002 bleek vanuit de Tweede Kamer behoefte te bestaan aan een algehele en fundamentele herbezinning op de grondslagen, uitgangspunten en beginselen van het burgerlijk procesrecht. Het onderzoek daarnaar besloeg drie fasen. In 2003 werd het interim-rapport *Een nieuwe balans* (Asser, Vranken, Groen & Tzankova, 2003) gepubliceerd, een onderzoek in opdracht van het ministerie van Justitie. In 2004 verscheen het rapport *Balanceren en vernieuwen* (Barendrecht & Klijn, 2004), dat in opdracht van de Raad voor de rechtspraak was uitgevoerd. In de derde en laatste fase werd in 2006 het eindrapport *Uitgebalanceerd* (Asser, Groen & Vranken, 2006) gepubliceerd.

In deze drie rapporten, zo laat Jagtenberg (2007, p. 21-24) ons zien, vallen er ten aanzien van mediation interessante dingen te lezen. In het interim-rapport *Een nieuwe balans* wordt allereerst geconcludeerd dat er eigenlijk geen empirische basis voorhanden was waarop een voorkeur voor mediation boven rechtspraak zou kunnen worden gebaseerd. In het tweede, sociaalwetenschappelijke rapport *Balanceren en vernieuwen* werden vervolgens de voorstellen van de onderzoekers uit het eerste rapport getoetst aan heersende opvattingen in de rechtspraak en rechtswetenschap. De conclusies dat zowel aan overheidsrechtspraak als aan mediation voor- en nadelen kleven, dat mediation in het algemeen niet verkiesbaar is boven rechtspraak, dat rechtspraak en mediation complementair zijn en dat er geen noodzaak bestond tot verplichte doorverwijzing naar mediation, werden in dit tweede rapport gedeeld. Wel werd gewezen op de ‘fuik’ van een juridische procedure, waardoor partijen nauwelijks in staat worden gesteld om ervaring met mediation op te

¹⁴ *Kamerstukken II* 2003/04, 29528, nr. 1. Geraadpleegd op 17 juli 2019, van https://mediatorsfederatienederland.nl/content/uploads/sites/2/2014/05/Mediation_en_het_rechtsbestel_29528_april_2004.pdf.

doen, terwijl de waardering voor mediation nou juist toeneemt wanneer men die ervaring wel heeft gehad. Wat betreft deze ‘fuik’ constateert het derde rapport, *Uitgebalanceerd*, ten slotte dat een betere voorlichting over mediation wenselijk is, maar dat doorverwijzing naar mediation geen verplichting mag worden. Omdat het door het WODC in 2003 uitgegeven evaluatierapport *Ruimte voor mediation* volgens de opstellers van het rapport *Uitgebalanceerd* onvoldoende empirische data bood om een uitspraak te doen over de voor- en nadelen van overheidsrechtspraak en mediation, pleiten zij voor gericht vervolgonderzoek.¹⁵

De concrete aanbevelingen in het eindrapport *Uitgebalanceerd* ten aanzien van mediation luiden in het kort (Asser et al., 2006, p. 43): de discussie over mediation als alternatief voor de civiele procedure dient te worden verbreed, de overheid komt geen taak toe voor de bewaking van kwaliteitseisen van mediators, mediation dient niet wettelijk geregeld te worden en evenmin verdient structurele verplichtstelling van mediation aanbeveling, en, ten slotte, in Europees verband dient Nederland zich sterk te maken voor de mogelijkheid van zelfregulering via het opstellen van standaardcontracten, codes, protocollen, richtlijnen of leidraden in plaats van wetgeving. De nadruk van de aanbevelingen ligt op zelfregulering door de markt en een terughoudende opstelling van de overheid. In de eerder aangehaalde beleidsbrief *Mediation en het rechtsbestel* uit 2004 onderschrijft de minister van Justitie dat het de eigen verantwoordelijkheid is van de betrokken partijen om voor mediation te kiezen, waarbij hij de nadruk legt op de wens om conflicten te dejuridiseren en dat hij ernaar streeft om (mede daardoor) de druk op de rechtspraak te verminderen. Die lijn, mediation naast rechtspraak, waarbij het nadrukkelijk gaat om het onderzoeken van mogelijkheden om zaken die anders voor de rechter zouden komen door te verwijzen naar mediation, blijft de jaren daarna ook leidend in het onderzoek dat door de overheid wordt geïnitieerd. Jagtenberg (2007, p. 28) wijst er fijntjes op dat de eventuele ruimte voor mediation niet bij dergelijke zaken ligt, maar eerder bij al die zaken die nou juist niet voor de rechter komen en, in termen van de *Geschilbeslechtingdelta*, ‘onopgelost’ blijven. Maar het empirisch-juridisch onderzoek vanuit de overheid heeft zich daar vooralsnog niet op gericht.

Het project ‘Mediation naast rechtspraak’ kent, zoals gezegd, zijn ontstaansgeschiedenis in het Platform ADR en werd feitelijk onderdeel van het beleid (eerst als pilot, daarna landelijk ingevoerd) in 2000 met de oprichting van het Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak (Van Wermeskerken, 2012). Met de oprichting van dit landelijk bureau kwam

15 De roep om empirisch onderzoek om uitspraken te kunnen doen over de nut en noodzaak van mediation is tot op heden niet verstomd, zie Van Zelst (2018) in ‘Over de noodzaak van een beter geïnformeerde en bredere discussie over geschiloplossing’, of Vranken en Snel (2019) in ‘De civiele rechter in Nederland op de schopstoel’.

een einde aan de pioniersfase waarin de verwijzing door rechters naar mediation zich op dat moment bevond. Vanaf 2007 hebben alle rechtbanken en gerechtshoven een verwijzingsvoorziening voor mediation in huis, in de vorm van één of meer mediationfunctionarissen. In 2010 is een aantal taken van het landelijk bureau overgenomen door de Expertgroep Maatwerk Conflictoplossing en is het landelijk bureau opgeheven. Tegenwoordig heet deze (kop)groep de Expertgroep Maatwerk en Mediation (EMM). In 2007 is door het landelijk bureau een zestal workshops georganiseerd over het thema 'ethische dilemma's bij mediation naast rechtspraak'. Het landelijk bureau initieerde deze bijeenkomsten van ervaren gecertificeerde mediators om te onderzoeken of zich in het kader van mediation naast rechtspraak ethische of andere dilemma's voordoen en, zo ja, welke deze zijn en wat een discussie over deze al dan niet ethische dilemma's kan bijdragen aan de professionalisering van de verwijzingsvoorziening in het algemeen en aan de kwaliteit van de daaruit voortkomende mediations in het bijzonder (Bakker, Emaus, Iest & De Vries, 2008). De conclusies van het rapport dat in 2008 is verschenen, luiden dat ethische dilemma's verschillen per discipline waarin de mediator functioneert, maar dat ze niet op grote schaal voorkomen. De beroepsgroep voor mediators moet, zo concluderen de onderzoekers (Bakker et al., 2008, p. 20), zelf voor verdere professionalisering van het vakgebied zorgen. Dit ligt in lijn met wat het eindrapport *Uitgebalanceerd* concludeert over de zelfregulering door de markt.

In 2005 heeft de minister van Justitie twee beleidsmaatregelen ingevoerd om het gebruik van mediation te bevorderen. Ten eerste zijn doorverwijzingsvoorzieningen naar mediation geïmplementeerd bij het Juridisch Loket en de rechtspraak. Ten tweede zijn twee soorten financiële voorzieningen voor partijen beschikbaar die tegemoetkomen in de kosten van mediation. Partijen die in aanmerking komen voor gesubsidieerde rechtsbijstand kunnen een mediationtoevoeging aanvragen. Partijen die via de rechtspraak naar mediation worden doorverwezen en geen toevoeging ontvangen, kunnen gebruikmaken van een stimuleringsbijdrage. De eerste effecten van deze twee maatregelen zijn in een tussenrapportage getiteld *Mediation Monitor 2008* door het WODC beschreven (Guiaux & Tumewu, 2008). De tussenrapportage geeft gedetailleerde cijfers over het aantal doorverwijzingen, het soort zaken, de tevredenheid van partijen, de duur van de mediation en de kosten. Overall laten die een gestage groei zien, al blijven de aantallen in absolute zin klein.

In 2009 is het rapport *Mediation naast rechtspraak: Kosten en doorlooptijden* verschenen (Gerritsen, Weda & Poort, 2009). Dit onderzoek naar de effecten van verwijzing naar mediation op de kosten voor de Rechtspraak en naar de doorlooptijden van zaken is uitgevoerd door SEO Economisch Onderzoek in opdracht van de Raad voor de rechtspraak. Na een onderzoeksproject met een aantal pilots is vanaf april 2005 verwijzing naar mediation ingevoerd bij de Nederlandse rechtspraak. De onderzoeksmethode betreft een

analyse van beschikbare cijfers. Geconcludeerd wordt dat verwijzing naar mediation de gemiddelde doorlooptijd van een rechtszaak verlengt, maar ook dat de kosten van zaken met mediation lager zijn dan van soortgelijke zaken zonder mediation. De effecten op doorlooptijd en kosten zijn overigens sterk afhankelijk van het type zaak en de uitkomst van mediation, zo blijkt, en de doorverwijzingsvoorziening is eigenlijk nog te kleinschalig om harde uitspraken te kunnen doen.

In 2009 is ook het rapport *Op maat beslecht: Mediation naast rechtspraak 1999-2009* verschenen (Combrink, Klijn, Pel & Verberk, 2009). Dit door de Raad voor de rechtspraak uitgevoerde onderzoek beschrijft de totstandkoming van de Nederlandse verwijzingsvoorziening in drie fasen: de projectfase (1999-2005), de implementatiefase (2005-2007) en de consolidatiefase (2005-2009). Het rapport geeft een cijfermatig beeld van het functioneren van de doorverwijsvoorziening op basis van registraties die vanaf 2003 zijn bijgehouden. Wat blijkt is dat er niet alleen in burenen- en familiezaken verwezen wordt, maar juist ook bij conflicten tussen overheid en burger. Het slagingspercentage bij die laatste zaken ligt hoger, waarbij het vaak gaat om een conflict (met een overheidsinstantie) met een financieel in plaats van een relationeel belang. Het totale aantal verwijzingen ligt echter nog laag en het slagingspercentage ligt tegen de 50%. Dit laatste betekent dat partijen in bijna de helft van de zaken langer onderweg waren en meer kosten hebben gemaakt dan wanneer de rechter meteen zelf de zaak zou hebben beslist.

Wat de verwijzing naar mediation door het Juridisch Loket betreft, daar geeft de jaarlijkse *Monitor gesubsidieerde rechtsbijstand* van de Raad voor Rechtsbijstand toegankelijke cijfers over.¹⁶ De mediator waarnaar wordt doorverwezen door het Juridisch Loket dient bij de MfN geregistreerd en bij de SKM ingeschreven te zijn. De mediator moet kunnen aantonen een minimum aantal mediations te hebben afgerond en dient aantoonbare kennis te hebben van de juridische aspecten van mediation. Voor het mogen behandelen van familiezaken, waarvan doorgaans bij mediation sprake is, gelden extra voorwaarden. De Monitor uit 2017 laat zien dat er ruim 17.000 mediationtoevoegingen werden afgegeven, ongeveer evenveel als in 2016. Ten opzichte van 2013, toen het ruim 10.000 mediationtoevoegingen betrof, is evenwel sprake van een stijgende trend (Van Gammeren-Zoetewij, Peters, Combrink-Kuiters & Smit, 2018, p. 69).

Naast verwijzingen door de rechtspraak of door het Juridisch Loket kunnen partijen natuurlijk ook zelf ervoor kiezen om een mediator in te schakelen. De *Geschilbeslechtingdelta 2009* en de *Geschilbeslechtingdelta 2014* geven daar inzicht in. In het totaal van de geschiloplossingen is het aandeel van mediation buitengewoon beperkt. In nog geen 3%

16 www.rvr.org/Informatie-over-de-raad/cijfers-en-onderzoek/monitor.html, geraadpleegd op 24 juli 2019.

van de gevallen waarin een vorm van overeenstemming wordt bereikt, gebeurt dat via mediation, zo staat er in de *Geschilbeslechtingdelta 2009* (Van Velthoven & Klein Haarhuis, 2009). Dit percentage behelst overigens ook de verwijzingen door de rechtspraak en het Juridisch Loket. In de *Mediation Monitor 2008* van het WODC worden de verschillende mogelijkheden om bij een mediator terecht te komen (via de rechter, via het Juridisch Loket of op eigen initiatief) wel uitgesplitst. Het aantal verwijzingen naar mediation is sinds de landelijke invoering van verwijzings- en financiële voorzieningen in 2005 in de periode 2005-2008 jaarlijks gestegen: van 1412 bij het Juridisch Loket en 2133 bij de rechtspraak in 2006 naar respectievelijk 2419 en 3708 in 2008. Er is dus een stijgende trend. Echter, het aantal verwijzingen bij beide organisaties is slechts een relatief klein aandeel van het totale aantal rechtshulpverzoeken en rechtszaken (Guiaux, Zwenk & Tumewu, 2009, p. 120). Over het aantal mediations buiten de verwijzingsmogelijkheden om valt door het beperkt aantal beschikbare gegevens in kwantitatieve zin weinig te zeggen. Wel valt op dat het veelal arbeidszaken betreft, die of via de werkgever of via de arbodienst naar een mediator zijn verwezen (Guiaux et al., 2009, p. 118).

De *Geschilbeslechtingdelta 2014* laat – voor de voorvechters van mediation – iets gunstiger cijfers zien, maar van substantiële aantallen is nog steeds geen sprake. Bij 5% van de problemen heeft mediation of bemiddeling plaatsgevonden, zo vermeldt het rapport. Terwijl, zo gaat het rapport verder, bij 4% van de problemen een gerechtelijke procedure is gestart en bij 11% een buitengerechtelijke (o.a. bij klacht-/bezwaarcommissies, huur- of geschillencommissies) (Ter Voert & Klein Haarhuis, 2015, p. 14). Die 5% bestaat uit 91 problemen waarbij de respondenten aangeven dat van mediation sprake is geweest: 77 personen (4%) zeggen met reguliere mediation te maken te hebben gehad en nog eens 14 (1%) met online mediation. Overigens blijkt dat een derde op eigen initiatief bij een mediator terecht is gekomen (Ter Voert & Klein Haarhuis, 2015, p. 91-92). Veruit de meeste mediations vinden plaats in de civielrechtelijke sfeer, in het bijzonder met betrekking tot relatie- en familieproblemen. De vaakst genoemde reden voor het gebruik van mediation is dat het een manier is om een goede en (daarna) snelle oplossing te bereiken. Het percentage mediations in het totaal van problemen fluctueert over de tijd, zo laat het rapport zien: in 2003 was het 4%, in 2009 3% en in 2014 dus 5% (Ter Voert & Klein Haarhuis, 2015, p. 121).

Wat uit de onderzoeken van de overheid en de rechtspraak uit het eerste decennium van de 21ste eeuw vooral opvalt, is dat de scope werd verlegd van de vraag naar de effectiviteit en efficiëntie van mediation naar een meer praktische beleids- en beheersvraag, namelijk: hoe de verwijzingsvoorziening het best in te bedden. Mediation werd nog steeds gezien als een mogelijkheid om de druk op de rechtspraak te verminderen. Dat laatste lijkt momenteel minder van belang, getuige de ‘forse afname van het aantal zaken’, waar het

Jaarverslag 2018 van de Rechtspraak over rept.¹⁷ Overigens, in 2018 steeg het aantal verwijzingen naar mediation volgens het *Jaarverslag 2018* daarentegen wel. In totaal werden 3686 zaken naar mediation verwezen. Met name mediation in strafzaken ziet een forse groei. Net als de Rechtspraak is de minister van Rechtsbescherming, Sander Dekker, in beginsel positief over het potentieel van mediation. Het rapport *Menselijk en rechtvaardig: Is de rechtsstaat er voor de burger?* van het onderzoeksbureau The Hague Institute for Innovation of Law (HiIL) pleit echter voor verdergaande integratie van rechtspraak en mediation (Barendrecht, Van Beek & Muller, 2017, p. 24). Kortom, de seinen voor mediation staan nog immer op groen, waarbij de nadruk van mediation als *alternatief* voor rechtspraak meer lijkt te verschuiven naar een *integratie* van mediation en rechtspraak.

Daar waar het gaat om een integratie, of beter gezegd een combinatie van mediation en rechtspraak, gaat het al snel over piketmediation. Piketmediation is een vorm van mediation naast rechtspraak, waarbij de mediation plaatsvindt in het gerechtsgebouw met directe terugkoppeling naar de rechter. Getracht wordt vroegtijdig helder te krijgen op welke punten van het geschil een rechterlijke beslissing nodig is en op welke overige punten van het conflict partijen zelf met mediation tot een oplossing kunnen komen. Studenten van de Vrije Universiteit Amsterdam hebben, in opdracht van het Landelijk Overleg van Vakinhoud Familie- en jeugdrecht van de rechtspraak en in overleg met de EMM onderzoek gedaan naar de inzet van piketmediation (De Jong & Brouwer, 2018). Zij onderzochten hoe mediation in familiezaken effectiever kan worden ingezet. Tot een klip-en-klaar antwoord op de vraag wat de best practices en knelpunten van de verschillende vormen van piketmediation zijn en welke oplossingsmogelijkheden daarvoor worden geboden, komt het *Rapport Landelijke evaluatie piketmediation* niet. De conclusie die de EMM aan de resultaten van het onderzoek verbindt, is dan ook dat er meer geïnvesteerd zal moeten worden in uniformering.¹⁸

Een bijzondere variant van mediation en rechtspraak betreft de procedure ‘Gericht Op Oplossing’ (GOO) van de rechtbank Amsterdam. GOO betreft geschilbeslechting in civiele zaken (veelal handelszaken) door middel van een kortlopende procedure waarbij partijen tot een definitieve oplossing komen. GOO is in het tweede kwartaal van 2015 van start gegaan en begin 2017 geëvalueerd.¹⁹ Het eerste doel van het GOO-project was ‘de intro-

17 www.jaarverslagrechtspraak.nl/assets/downloads/Jaarverslag-Rechtspraak-2018.pdf, geraadpleegd op 24 juli 2019.

18 Intern document van de Raad voor de rechtspraak betreffende een overzicht van de verschillende experimenten en pilots (versie 6 december 2018); bron in bezit van de auteur.

19 ‘GOO or no GO? Zou de rechtbank Amsterdam de GOO-behandeling moeten voortzetten en, zo ja, op welke wijze?’, intern en vertrouwelijk evaluatierapport (d.d. 10 januari 2017), uitgevoerd door Jolien Boeding-Polée en Valérie Allard (via persoonlijke correspondentie door de auteur ontvangen op 6 februari 2019).

ductie van een op bemiddeling gerichte zaaksbehandeling door een gespecialiseerde rechter die aansluit bij – en een oplossing zoekt voor – de achtergrond van het betreffende geschil’. Uit de evaluatie bleek dat zowel de betrokken rechters als de betrokken partijen over het algemeen tevreden zijn met de afloop van een GOO-behandeling. Een tweede doel van het project was ‘het verwerven van inzichten en vaardigheden voor geschilbeslechting uit de mediationpraktijk en het aanwenden daarvan bij geschilbeslechting door de rechter’. Ook aan dit doel heeft het project, volgens de evaluatie, voldaan. De acht bij het project betrokken GOO-rechters hebben allen een meerdaagse mediationopleiding bij het ADR-instituut in Amsterdam gevolgd en zij vinden de aangeleerde vaardigheden ook bruikbaar voor hun reguliere zittingen. GOO is een dusdanig groot succes gebleken dat de rechtbank Amsterdam heeft besloten om dit als vaste mogelijkheid aan te bieden.

Maar of het nou gaat om mediation als een alternatief voor rechtspraak of een verdergaande integratie van mediation en rechtspraak, zodra de overheid zich nadrukkelijker met de inpassing van mediation in het rechtsbestel gaat bezighouden, roept dat vragen op over rechtsstatelijke waarborgen. Het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht heeft daar in 2017 in opdracht van het WODC onderzoek naar gedaan. Op basis van literatuuronderzoek, enkele interviews, een expertmeeting en een drietal casestudies is antwoord gegeven op de vraag of op het moment van onderzoek de rechtsstatelijke waarborgen voldoende verzekerd zijn bij mediation (en andere vormen van ADR) en welke ijkpunten kunnen worden geformuleerd om deze waarborgen te versterken (Bauw et al., 2018). Het rapport *Rechtsstatelijke waarborging van buitengerechtelijke geschiloplossing* laat zien dat het algehele beeld waar het gaat om het voldoen aan rechtsstatelijke waarborgen door aanbieders van ADR bepaald niet negatief is. Ook wordt in het rapport geconstateerd dat eventuele verdere formalisering ten koste zou kunnen gaan van de aantrekkelijkheid en kracht van ADR. Dit geldt met name voor mediation, waarbij voor de rechtsstatelijke waarborgen wordt gepleit voor een (voortgaande) zelfregulering door de branche.

16.4 ONDERZOEKEN VANUIT DE MARKT – PERIODE 2003-2019

Ook vanuit de bedrijfstak zijn de afgelopen jaren tal van (juridisch-)empirische onderzoeken uitgevoerd. De insteek van deze onderzoeken is minder beleidsmatig dan die van de overheid, en – vanzelfsprekend – veel meer bedrijfseconomisch geïnitieerd. Een van de eerste onderzoeken – overigens naar de markt van zakelijke mediation – is in 2004 uitgevoerd door de Stichting ADR Centrum voor het Bedrijfsleven (ACB). Op basis van enquêtes onder de advocatuur en het bedrijfsleven is gepoogd inzicht te verkrijgen in de redenen waarom bedrijven bij commerciële geschillen niet vaker gebruikmaken van

mediation (Schonewille, 2004). De belangrijkste conclusies van dat onderzoek, getiteld *Winst maken bij het oplossen van geschillen*, laten zich als volgt samenvatten: (1) bedrijven hebben geen overzicht van de tijd en kosten die gemoeid zijn met geschillen, (2) conflicten worden doorgaans niet centraal geregistreerd, (3) bedrijven kiezen meestal voor de juridische benadering en er is geen bedrijfsmatige aanpak om geschillen op te lossen, (4) bedrijven zoeken veelal niet naar de beste prijs-kwaliteitverhouding voor het oplossen van conflicten, en (5) ondernemingen hebben pas na een nadere kennismaking interesse in mediation. Het ACB-onderzoek uit 2004 laat ook zien dat het met het imago van mediation en de rol van mediators (toentertijd) niet best gesteld was.

Het toenmalige NMI hechtte veel waarde aan de kwaliteit van de bij hem aangesloten mediators. In 2008 is daarom een ad-hoccommissie Kwaliteit ingesteld die tot taak had het toen gebruikte kwaliteitssysteem van het NMI te evalueren en waar nodig aanbevelingen te doen ter verbetering van dit systeem. De commissie baseerde haar evaluatie op literatuur en enkele interviews (NMI, 2009). Het rapport *Mediator, professie in ontwikkeling* beschrijft de toegang tot het beroep van mediator, te weten: de instroomeis, de benodigde kennis en vaardigheden tijdens/na de opleiding en aansluitend de kennistoets. Vervolgens omschrijft het rapport het onderhoud van de vakbekwaamheid, te weten: de doelstelling van permanente educatie en de toetsing van kwaliteit door klanten en vakgenoten. Het rapport beveelt uiteindelijk aan om de verschillende intredingsregels en vakinhoudelijke eisen samen te brengen in een kwaliteitssysteem. Door de MfN is dat uiteindelijk ook zo gedaan met de oprichting van de SKM.

In 2010 en 2011 zijn er, in opdracht van het NMI, twee onderzoeken uitgevoerd door het onderzoeksbureau Stratus naar de stand van zaken van mediation in Nederland. In het eerste rapport, *De stand van mediation in Nederland*, uitgevoerd in 2010, wordt inzicht gegeven in de samenstelling van het bestand van de 4500 bij het NMI aangesloten mediators. Wie zijn het en wat doen de gecertificeerde en niet-gecertificeerde mediators? Daarnaast was de wens van het NMI om meer zicht te krijgen op hoe de markt voor mediation er op dat moment uitzag. In het kort: hoeveel mediations worden er afgerond en, omdat voor het overgrote deel van de mediators geldt dat mediation niet het enige is waar zij zich mee bezighouden, welk deel van hun omzet komt uit mediation (Vogels & Van der Zeijden, 2010). Dit onderzoek is uitgevoerd op basis van een tweetal internetenquêtes, de ene onder mediators die stonden ingeschreven bij het NMI en de andere onder het publiek. In dit onderzoek wordt het aantal mediations van bij het NMI aangesloten mediators in 2009 geschat op circa 47.300 (Vogels & Van der Zeijden, 2010, p. 13). In het tweede rapport, *De stand van mediation in Nederland*, uitgevoerd in 2011, wordt het eerdere onderzoek in een beperktere opzet herhaald, met een nadruk op de groei van de markt (Vogels, 2011). Dit tweede onderzoek van het bureau Stratus is gebaseerd op een enquête onder mediators.

In dit tweede onderzoek wordt het aantal mediations van bij het NMI aangesloten mediators in 2010 geschat op circa 51.690 (Vogels, 2011, p. 10).

Niet alleen de omvang en de groei van de markt interesseert de branche, ook kwaliteitsborging en kwaliteitsverbetering van mediators en hun praktijkvoering blijft hoog op de agenda staan. De SKM is verantwoordelijk voor het bewaken van de kwaliteit van de bij MfN aangesloten mediators en haar belangrijkste taken zijn registerbeheer en de uitvoering van het kwaliteitsstelsel. Hieronder vallen onder andere: (1) in- en uitschrijven MfN-registermediators, oftewel het registerbeheer, (2) permanente educatie, oftewel het PE-stelsel, (3) erkenning en accreditatie opleidingen, (4) klachtenregeling, (5) regelgeving voor MfN-registermediators, en (6) de Peer Review. Deze Peer Review is in 2012 van start gegaan en houdt in dat tijdens de review een onafhankelijke en onpartijdige vakgenoot de praktijkvoering van een bij de MfN aangesloten registermediator bespreekt (intercollegiale toetsing). Ruim drie jaar na invoering heeft de MfN aan het Montaigne Centrum van de Universiteit Utrecht opdracht gegeven om het middel te evalueren. Op basis van een online enquête, twee focusgroepen en een aantal interviews is onderzoek gedaan naar de ervaringen van de betrokkenen (Simon Thomas, 2016b). De conclusie in het eindrapport *Evaluatie onderzoek naar 'Peer Review'* luidt dat over het algemeen het kwaliteitsinstrument Peer Review positief wordt geëvalueerd, zij het met hier en daar een kritische kanttekening. De Peer Review verdient een toekomst als verplichte onderhoudseis voor de MfN-registermediator, aldus het rapport, en dat is thans ook de praktijk.

In 2017 heeft de MfN onder haar eigen leden een enquête uitgezet om (meer) inzicht te krijgen in de actuele stand van zaken in het mediationveld en het MfN-register.²⁰ In het artikel 'Stand van zaken: Het MfN-register: een kwaliteitskeurmerk' wordt verslag gedaan van de uitkomst van de analyse van de antwoorden op de online vragenlijst (Emaus & Cazander, 2017). Al vijf jaar is het aantal MfN-registermediators zo goed als stabiel, zo schrijven de auteurs, en schommelt het rond de 3000. Het belangrijkste werkterrein van de MfN-registermediators is familiezaken. In 2017 is ook, in opdracht van de Nederlandse Mediatorsvereniging, door het onderzoeksbureau Ruigrok Netpanel een digitale enquête gehouden onder Nederlanders met de overkoepelende vraag hoe zij tegenover mediation staan. In totaal hebben 1047 Nederlanders de vragenlijst helemaal ingevuld en het daarop gebaseerde rapport geeft een update van de stand van zaken zoals in 2010 uitgevierd door het bureau Stratus (De Jongh & Smit, 2017).

20 https://mediatorsfederatienederland.nl/content/uploads/sites/2/2014/05/Verslag_MfN_vragenlijst_2016.pdf, geraadpleegd op 25 juli 2019.

Een recent onderzoek naar zakelijke mediation is – wederom – uitgevoerd door het Montaigne Centrum van de Universiteit Utrecht, ditmaal in opdracht van én in samenwerking met de Vereniging Zakelijke Mediation (ZAM) en het ACB. Het rapport *ZAM/ACB onderzoek naar kansen en belemmeringen voor zakelijke mediation* betreft de schriftelijke vastlegging van het online onderzoek naar zakelijke mediation dat in de zomer van 2018 is uitgevoerd onder advocaten, het bedrijfsleven en rechters in Nederland. Er is gekozen voor een onderzoek specifiek onder diegenen die ervaring hebben met zakelijke mediation (Simon Thomas et al., 2018). Het onderzoek kan gezien worden als een vervolg op het eerdere onderzoek naar zakelijke mediation zoals door ACB is uitgevoerd in 2004. Op basis van een drietal online enquêtes zijn conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan op de volgende onderwerpen: de kwaliteit van de mediator, de werkwijze van de mediator, de rol van advocaten en de belangrijkste redenen om wel/niet voor zakelijke mediation te kiezen. Een interessant onderdeel van het onderzoek betreft de verkenning van de mogelijkheden van mediation in combinatie met andere vormen van geschilbeslechting. Dit wordt, zo blijkt uit het rapport (zie ook Schonewille & Simon Thomas, 2019), door de gebruikers over het algemeen als positief gezien. Over de vraag welke combinatie het beste is, verschillen advocaten, bedrijven en rechters van mening. Zowel advocaten als bedrijven geven aan dat alleen rechtspraak of arbitrage voor hen niet de meest effectieve vorm van geschilbeslechting is, maar dat de voorkeur uitgaat naar mediation of mediation in combinatie met rechtspraak of arbitrage. Rechters, ten slotte, zien de combinatie van mediation en rechtspraak als een mogelijkheid om de maatschappelijke effectiviteit van de rechtspraak te vergroten.

Het meest recente rapport op moment van schrijven van dit hoofdstuk is het rapport *De Nederlandse mediationmarkt*, uitgevoerd door het onderzoeksbureau Panteia in 2019 in opdracht van de MfN.²¹ Dit rapport kan worden gezien als de opvolger van het hiervoor genoemde onderzoek uit 2010 van het onderzoeksbureau Stratus. Het onderzoek van Panteia is in belangrijke mate op dezelfde manier uitgevoerd (Panteia, 2019, p. 5). Met behulp van vragenlijsten die onder MfN-registermediators en burgers zijn verspreid, is gepoogd om de mediationmarkt in Nederland in kaart te brengen. Het rapport biedt actuele cijfers over de praktijkvoering van MfN-registermediators, verwachtingen en de plaats en rol van het MfN-register. In 2019 zijn ruim 2900 mediators bij het MfN ingeschreven en zij zijn goed voor circa 51.000 mediations per jaar. Op grond van dit onderzoek wordt geconcludeerd dat de bekendheid met mediation onder het grote publiek is gestegen. Ook het aantal mediations dat is uitgevoerd door de mediators in het MfN-register neemt

21 Het rapport *De Nederlandse mediationmarkt* is online te raadplegen van https://gallery.mailchimp.com/78f5a003818fa9b0a9b6d3d23/files/995e1d47-c88c-48af-af98-3aa2e6fd1d3b/Rapport_de_Nederlandse_mediationmarkt_Panteia_2019.pdf, geraadpleegd op 19 december 2019).

toe. De ondervraagden zijn over het algemeen tevreden over het MfN-register, dat wordt ervaren als een onderscheidend kwaliteitslabel op de markt. De beeldvorming bij het publiek verdient echter blijvende aandacht, zo valt uit het rapport af te leiden (Panteia, 2019).

16.5 EN HOE NU VERDER?

Vorenstaande weergave van de verschillende empirische studies naar mediation in Nederland, uitgesplitst in de periodes 1993-2003 en 2003-2019, laat het volgende zien. De onderzoeken die vanuit de branche zijn geïnitieerd, hebben vooral een bedrijfseconomische drijfveer. Men is vooral geïnteresseerd in de ‘markt’ voor mediation. Vanuit de overheid en de Rechtspraak daarentegen bleek vooreerst een interesse in de mogelijkheden die mediation zou kunnen bieden binnen de justitiële infrastructuur. De relatieve onbekendheid met mediation in de jaren negentig leidde tot empirische onderzoeken naar de behoefte aan mediation en de bekendheid van mediation in de samenleving. Omdat de intrinsieke drijfveer de verlaging van de druk op de rechtspraak betrof, werd ook onderzoek gedaan naar de effecten van mediation, eventuele belemmeringen, kosten en doorlooptijden. Het empirische onderzoek van recentere datum richtte zich meer op de inbedding van mediation naast rechtspraak, in het bijzonder op de verwijsvoorzieningen.

Het lijkt erop dat inpassing van mediation in het rechtsbestel nog wel even door zal gaan, al is het de vraag of dit de vorm blijft houden van mediation naast rechtspraak of een verdergaande integratie van beide. Wat dat laatste betreft zijn de ontwikkelingen betreffende piketmediation interessant om te volgen. Maar belangrijker is denk ik de toegenomen interesse van politiek en Rechtspraak in laagdrempelige, toegankelijke vormen van conflictoplossing. De Agenda van de Rechtspraak 2015-2020 benoemt snelle, toegankelijke en deskundige rechtspraak als strategische speerpunten, met als overkoepelend thema ‘maatschappelijk effectieve rechtspraak’ (MER). De Rechtspraak stelt zich met MER ten doel om een bijdrage te leveren aan de oplossing van problemen (soms zelfs multiproblemen) van burgers én van de samenleving. In andere woorden, men lijkt (meer) aandacht te krijgen voor het conflict in zijn volle omvang dan het engere juridische geschil alleen. De betekenis van mediation lijkt hierdoor toe te nemen. Ook de huidige minister van Rechtsbescherming, Sander Dekker, toont zich een voorstander van dergelijke laagdrempelige, toegankelijke rechtspraak én blijkt in beginsel positief over het potentieel voor mediation. Deze ontwikkelingen leiden tot nieuwe vragen, gecombineerd met nog immer actuele vragen uit het verleden. Empirische voorbeeldvragen voor vervolgonderzoek zijn volgens mij dan ook:

- Welke factoren beïnvloeden de keuzes die partijen maken gedurende een conflict?

- In welke gevallen kiezen ruziënde partijen in Nederland wel/niet voor mediation, en waarom?
- Welke kennis bestaat er eigenlijk onder de Nederlandse bevolking over mediation?
- Door wie en op welke wijze worden conflictpartijen doorverwezen naar mediation?
- Hoe effectief is mediation? Welke mediationstijl is het meest effectief voor welke geschillen? Wat betekent het feit dat mediation in Nederland door vrij gevestigde beroepsbeoefenaars wordt gedaan voor de effectiviteit van mediation?
- Hoe verhoudt mediation zich ten opzichte van rechtspraak – met name de nieuwe laagdrempelige, toegankelijke pilots en experimenten – in termen van kosten, tijdsduur en tevredenheid met de oplossing?
- Wat zijn de mogelijkheden voor een integratie van mediation en rechtspraak?
- Welke rechtsstatelijke consequenties zijn aan een dergelijke integratie verbonden?
- Wat betekent dit voor de (nieuwe) rol van de rechter?

LITERATUUR

Asser, W.D.H., Vranken, J.B.M., Groen, H.A., & Tzankova, I.N. (2003). *Een nieuwe balans: Eindrapport Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Asser, W.D.H., Groen, H.A., & Vranken, J.B.M. (m.m.v. I.N. Tzankova) (2006). *Uitgebalanceerd*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Bakker, M., Emaus, J., Iest, K., & Vries, B. de (eindred. M. Pel & M. Schoorl) (2008). *Ethische en andere dilemma's bij mediation naast rechtspraak*. Landelijk Bureau Mediation naast Rechtspraak.

Barendrecht, J.M., & Baarsma, B.E. (2012). Mediation 2.0. *Nederlands Juristenblad*, 32, 2239-2243.

Barendrecht J.M., & Klijn, A. (2004). *Balanceren en vernieuwen: Een kaart van sociaal-wetenschappelijke kennis voor de fundamentele herbezinning van het procesrecht*. Den Haag: Raad voor de rechtspraak.

Barendrecht, M., Beek, K. van, & Muller, S. (2017). *Menselijk en rechtvaardig: Is de rechtsstaat er voor de burger?* HiiL Innovating Justice.

- Bauw, E., Kluiver, C.C. de, Simon Thomas, M.A., & Woude, W. van der (2018). *Rechtsstatelijke waarborging van buitengerechtelijke geschiloplossing*. Den Haag: Boom juridisch.
- Brenninkmeijer, A., Bonenkamp D., Oyen, K. van, & Prein, H. (2017). *Handboek mediation*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Brenninkmeijer, A. (2017). Mediation. In A. Brenninkmeijer, D. Bonenkamp, K. van Oyen, & H. Prein (red.), *Handboek mediation* (p. 25-51). Den Haag: Sdu uitgevers.
- Chin-A-Fat, B.E.S., & Steketee, M.J. (2001). *Bemiddeling in uitvoering. Evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Combrink-Kuiters, L., Niemeijer, E., & Voert, M. ter (2003). *Ruimte voor mediation: Evaluatie van projecten bij de rechterlijke macht en gefinancierde rechtsbijstand*. Meppel: Boom Juridische uitgevers.
- Combrink, L., Klijn, A., Pel, M., & Verberk, S. (2009). *Op maat beslecht: Mediation naast rechtspraak 1999-2009* (Research Memoranda, nr. 2). Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Drooglever Fortuyn, S. (2014). Kiezen, kiezen en nog eens kiezen. *Advocatenblad, juli, 18-22*.
- Emaus, J., & Cazander, J. (2017). Stand van zaken: Het MfN-register: een kwaliteitskeurmerk. *Tijdschrift Conflictantering*, 3, 43-45.
- Gammeren-Zoetewij, M. van, Peters, S.L., Combrink-Kuiters, L., & Smit, A.E. (2018). *Monitor gesubsidieerde rechtsbijstand 2017* (Raad voor de Rechtsbijstand). Oosterwijk: Wolf Legal Publishers.
- Gerritsen, M., Weda, J., & Poort, J. (2009). *Mediation naast rechtspraak: Kosten en doorlooptijden* (Research Memoranda, nr. 3). Den Haag: Raad voor de rechtspraak.
- Geveke, H., Plant, E., Thieme, M., & Verberk, M. (1998). *Kansen voor conflictbemiddeling: Verslag van een onderzoek naar toepassingsmogelijkheden van conflictbemiddeling*. Den Haag: B & A Groep.
- Guiaux, M., & Tumewu, M. (2008). *Mediation Monitor 2008: Tussenrapportage* (Cahier 2008-7). Den Haag: WODC.

Guiaux, M., Zwenk, F., & Tumewu, M. (2009). *Mediation Monitor 2005-2008: Eindrapport* (Cahier 2009-9). Den Haag: WODC.

Hazenberg, S., Schoenmakers, I. & Verkennis, J.P. (2014). *Jaarverslag 2014* Het Juridisch Loket.

Ingelse, P. (2014). De rechter en de mediator. *Nederlands Juristenblad*, 40, 2856-2863.

Jagtenberg, J. (2007). Mediation & rechtswetenschap: Tien jaar verder. *Nederlands-Vlaams Tijdschrift voor Mediation en Conflictmanagement*, 11(1), 13-32.

Jong, E. de, & Brouwer, D. (o.l.v. L. Coenraad & M. Antokolskaia) (2018). *Rapport Landelijke evaluatie piketmediation* Vrije Universiteit Amsterdam. Te raadplegen van https://a-lab.vu.nl/nl/Images/Rapport-Landelijke-evaluatie-piketmediation_tcm205-903519.pdf.

Jongh, J. de, & Smit, W. (2017). *Nederlanders & mediation: Een kwantitatief onderzoek onder Nederlanders in opdracht van de Nederlandse Mediatorsvereniging en de Mediatorsfederatie Nederland*. Amsterdam: Ruigrok NetPanel.

Kleiboer, M.A. (2000). De onstuimige opmars der bemiddelaars: Mediation praktijken in Nederland. *Justitiële Verkenningen*, 26(9), 9-24.

Kocken, J. (2011). Is 'mediation' een alternatief voor rechtspraak bij het beslechten van conflicten? In M. Hertog & H. Weijers (red.), *Recht van onderop: Antwoorden uit de rechtssociologie* (p. 225-252). Nijmegen: Ars Aequi Libri.

Kocken, C.L.B., & Manen, N.F. van (1998). *Weg van het recht: Verslag van het evaluatieonderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie naar vier experimenten met bemiddeling bij Buro's voor Rechtshulp en Rechtbanken*. Amsterdam: Paul Scholten Instituut, UvA.

Muijden, M.S. van (2007). *Mediation en de vaststellingsovereenkomst: Aantasting en afdwingbaarheid naar Nederlands en Amerikaans recht*. Den Haag: Sdu uitgevers.

NMI (2009). *Mediator, professie in ontwikkeling* (Rapportage van de Commissie Kwaliteit). Nederlands Mediation Instituut.

Panteia (2019). *De Nederlandse mediationmarkt* (Onderzoek uitgevoerd in opdracht van de MfN).

Peper, B., Spierings, F., Jong, W. de, Blad, J.R., Hogenhuis, S., & Alten, V. van (1999). *Bemiddelen bij conflicten tussen burens. Een sociaal-wetenschappelijke evaluatie van experimenten met buurtbemiddeling in Nederland*. Delft: Eburon.

Roo, A. de, & Jagtenberg, R. (2003). *De praktijk van mediation in ons omringende landen. Een vergelijkend onderzoek verricht in opdracht van het Ministerie van Justitie*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Schonewille, M. (2004). *Winst maken bij het oplossen van geschillen: Conflictmanagement en mediation in Nederlandse ondernemingen*. Den Haag: ACB Mediation.

Schonewille, M., & Simon Thomas, M.A. (2019). Veel potentie voor zakelijke mediation: Wat zijn de ervaringen van de afnemers van zakelijke mediation en welke ontwikkelingen in het vakgebied zien zij graag? *Nederlands-Vlaams tijdschrift voor Mediation en Conflictmanagement*, 23(1), 6-12.

Simon Thomas, M. (2016a). Theorizing mediation: Lessons learned from legal anthropology. *Utrecht Law Review*, 12(1).

Simon Thomas, M.A. (2016b). *Evaluatie onderzoek naar 'Peer Review' voor de MfN-registermediator* (Eindrapport). Utrecht: Mouton Centrum.

Simon Thomas, M.A. (2017). De peer review geëvalueerd. *Tijdschrift Conflicthantering*, 12(1), 22-25.

Simon Thomas, M.A., Kort-de Wolde, M. de, Schutte, E., & Schonewille, M. (2018). *ZAM/ACB onderzoek naar kansen en belemmeringen voor zakelijke mediation - onder advocaten, bedrijven en rechters in Nederland*. Universiteit Utrecht.

Velthoven, B.C.J. van, & Klein Haarhuis, C.M. (2009). *Geschilbeslechtingdelta 2009: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Velthoven B.C.J. van, & Voert, M.J. ter (2004). *Geschilbeslechtingdelta 2003: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Voert, M.J. ter, & Klein Haarhuis, C.M. (2015). *Geschilbeslechtingdelta 2014: Over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Vogels, R.J.M. (2011). *De stand van mediation in Nederland*. Stratus.

Vogels, R.J.M., & Zeijden, P.Th. van der (2010). *De stand van mediation in Nederland*. Stratus.

Vranken, J., & Snel, M. (2019). De civiele rechter in Nederland op de schopstoel. *Nederlands Juristenblad*, 13, 858-866.

Wermerskerken, H. van (2012). Niet voor watjes. *Mr*, 12, 26-31.

Zelst, B. van (2018). Over de noodzaak van een beter geïnformeerde en bredere discussie over geschiloplossing. *Nederlands Juristenblad*, 38, 2893-2897.